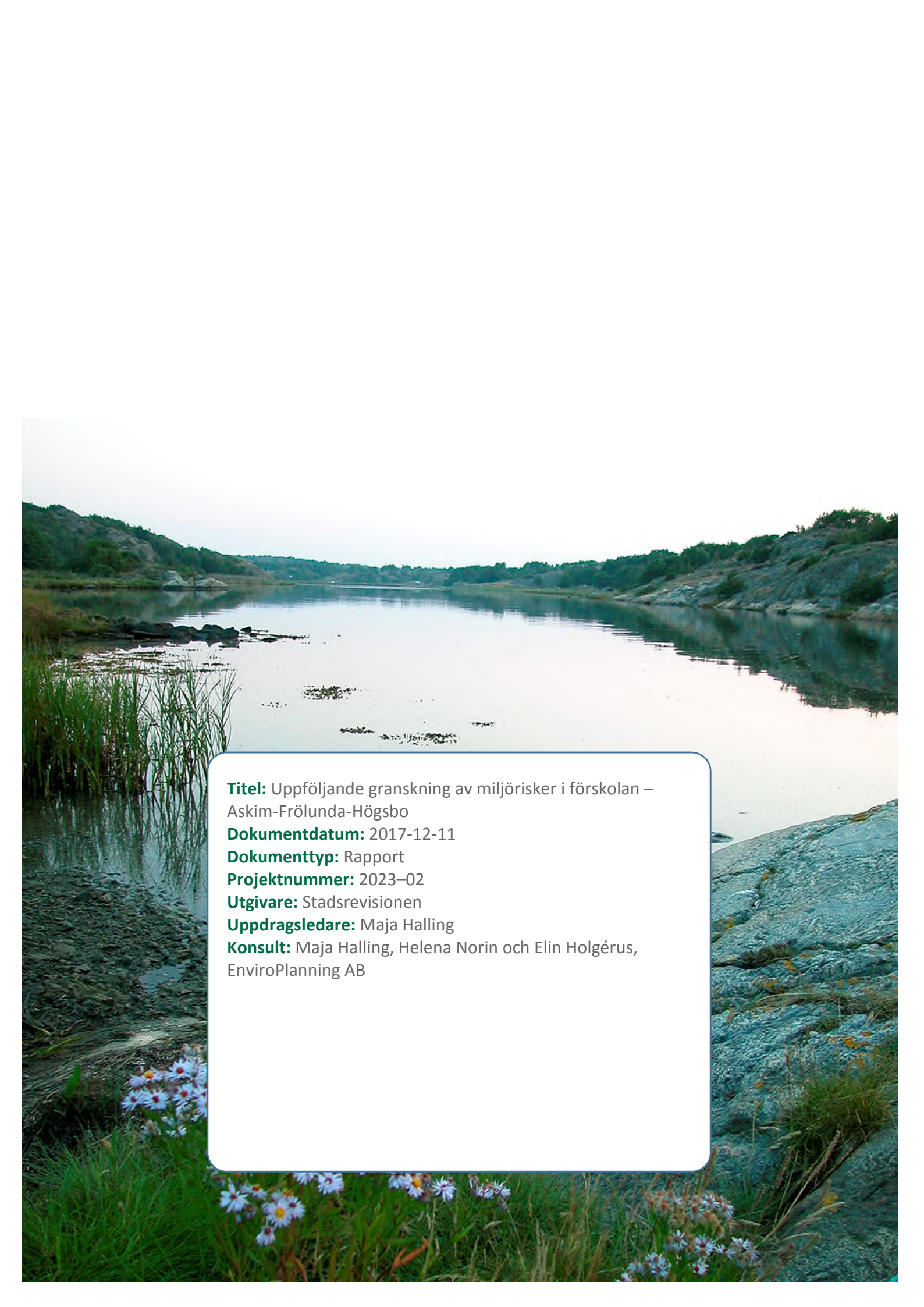

STADSREVISIONEN

Uppföljande granskning av miljörisker i förskolan
Askim-Frölunda-Högsbo

Titel: Uppföljande granskning av miljörisker i förskolan –
Askim-Frölunda-Högsbo

Dokumentdatum: 2017-12-11

Dokumenttyp: Rapport

Projektnummer: 2023-02

Utgivare: Stadsrevisionen

Uppdragsledare: Maja Halling

Konsult: Maja Halling, Helena Norin och Elin Holgérus,
EnviroPlanning AB

Innehållsförteckning

1	Utgångspunkt för granskningen	1
2	Syfte	2
3	Metod	2
4	Revisionskriterier	3
5	Revisionsfrågor	3
6	Ansvarsförhållanden	4
7	Styrande dokument	5
7.1	Göteborgs stads miljöprogram	5
7.2	Kemikalieplan Göteborgs stad	6
7.3	Vägen till en giftfri förskola.....	7
7.4	Egenkontroll enligt miljöbalken	7
8	lakttagelser	9
8.1	Ansvarsförhållanden	9
8.2	Upphandling och inköp av varor till förskolan	9
8.3	Befintliga rutiner	10
8.4	Leksaker, pyssel och textil.....	10
8.5	Möbler och inventarier	13
8.6	Laga och äta mat	13
8.7	Skötrum och hygien	14
8.8	Städrutiner och kemprodukter	15
9	Bedömningar	16
9.1	Ansvarsförhållanden	16
9.2	Ändamålsenliga rutiner och arbetssätt	17
9.3	Åtgärder enligt "Vägen till en giftfri förskola"	17
9.4	Förekomst av skadliga ämnen	19
	Bilaga A - Intervjuformulär	20
	Intervjuformulär Områdeschef förskola och Utvecklingsledare miljö.....	21
	Intervjuformulär Förskolechef	23

Stadsrevisionen har beslutat att en uppföljande granskning ska genomföras under år 2017 i syfte att bedöma om åtgärder genomförts i stadsdelen med syfte att minska barns exponering för skadliga ämnen i förskolan. EnviroPlanning AB har fått i uppdrag att genomföra den uppföljande granskningen.

1 Utgångspunkt för granskningen

Kommunfullmäktige har antagit lokala miljömål och ett miljöprogram för Göteborgs stad där kemikalier i barns miljö uppmärksammas. Utöver detta finns en kemikalieplan för staden som fokuseras på att minimera skadliga kemikalier i barns vardag. Det finns ett arbete i staden för en giftfri förskola. Det är ett projekt som stadsdelarna i Göteborgs Stad tillsammans ansökt om pengar för och startat under namnet "Giftfri förskola". Projektet har tagit fram ett stödmaterial som nu kan användas av förskolorna.

Våren 2015 genomförde EnviroPlanning på stadsrevisionens uppdrag en granskning i åtta förskolor i fyra av stadens stadsdelsnämnder. Syftet med granskningen var att klarlägga om det förekommer giftiga och skadliga ämnen i förskolorna. Syftet var också att fastställa om risken för att barn exponeras för skadliga ämnen hanteras på ett ändamålsenligt sätt.

Resultatet av granskningen i de åtta förskolorna presenterades i rapporten: "Miljörisker i förskolan". Granskningen visade på en rad åtgärder som bedömdes nödvändiga i syfte att:

minska den befintliga förekomsten av skadliga ämnen i förskolorna

minska risken att nya miljögifter kommer in i förskolorna.

Vissa av de nödvändiga åtgärderna avsåg förbättringar i rutiner och arbetsätt. Andra åtgärder handlade om att avlägsna giftiga eller potentiellt giftiga föremål från förskolemiljön.

Granskningen mynnade ut i att följande rekommendation lämnades till de fyra stadsdelsnämnderna:

Stadsrevisionen rekommenderar stadsdelsnämnden Askim-Frölunda-Högsbo/Majorna-Linné/Örgryte-Härlanda/Östra Göteborg att beakta de förslag till åtgärder som expertrapporten redogör för.

Stadsrevisionen har beslutat att en uppföljande granskning ska genomföras under år 2017 i syfte att bedöma om nämnden har genomfört de åtgärder som lyfts i rapporten. EnviroPlanning AB har fått i uppdrag att genomföra den uppföljande granskningen.

2 Syfte

Syftet är att utföra en uppföljande granskning av miljörisker för två förskolor vardera inom de fyra stadsdelsnämnderna Östra Göteborg, Majorna-Linné, Askim-Frölunda-Högsbo samt Örgryte-Härlanda. Uppdraget genomförs i enlighet med Stadsrevisionens uppdragsbeskrivning. Arbetet presenteras i fyra rapporter; en per stadsdelsnämnd där förskolorna beskrivs separat, men där slutsatser också dras för stadsdelsnämnden som helhet.

3 Metod

Granskningen har bestått av två moment.

1. Intervjuer med förskolechefer, områdeschef förskola, områdeschef inter service och utvecklingsledare miljö.
2. Inventering av giftiga och skadliga ämnen på två förskolor i SDN Askim Frölunda Högsbo: Transistorgatan och Munspelsgatan

Skriftlig avstämning av gjorda iakttagelser har gjorts med förskolechef, områdeschef, sektorschef och utvecklingsledare miljö.

4 Revisionskriterier

Revisionskriterier är de bedömningsgrunder som stadsrevisionen utgår från vid analys och bedömningar. I den aktuella granskningen utgörs revisionskriterierna av:

- ◆ Göteborgs stads stöddokument "Vägen till en giftfri förskola"
- ◆ Stadsrevisionens granskningsrapport "Miljörisker i förskolan" från 2015
- ◆ Granskning av förekomst av skadliga ämnen sker med utgångspunkt från samma checklistor som i stadsrevisionens granskningsrapport "Miljörisker i förskolan" från 2015.

5 Revisionsfrågor

Stadsdelsförvaltningarna i Göteborgs Stad arbetar sedan hösten 2014 med projektet "Giftfri förskola". Ett stödmaterial "Vägen till en giftfri förskola" har tagits fram till stadens förskolor innehållande tjugotre åtgärder för att minska mängden kemikalier på förskolorna.

"Vägen till en giftfri förskola" riktar sig till förskolechefer och pedagoger och introducerades under våren 2015. Stödmaterialet innehåller olika åtgärder som valts ut på grund av sin betydelse för att minska mängden skadliga kemikalier i barns vardag. Att arbeta med åtgärderna i stödmaterialet är enligt stadsdelsnämndernas yttranden till stadsrevisionen ett sätt att ta sig an stadsrevisionens rekommendation.

Huvudfrågor som ska besvaras

1. Har stadsdelsnämnderna utvecklat ändamålsenliga rutiner och arbetsätt som minskar risken för att nya miljögifter kommer in i förskolorna?
2. Arbetar förskolorna med att vidta åtgärder enligt de 23 prioriterade åtgärderna i "Vägen till en giftfri förskola"? Vilka åtgärder är genomförda? När ska övriga åtgärder genomföras?
3. Har förekomsten av skadliga ämnen minskat på förskolorna sedan den förra granskningen?

Granskningen har enbart omfattat stadsdelsnämndernas ansvarsområden. Det innebär att granskning av utomhusmiljön och själva byggnaden, där Lokalnämnden har ett stort ansvar, inte omfattats av granskningen.

6 Ansvarförhållanden

Ansvar för förskolemiljön berör flera olika förvaltningar i Göteborgs Stad. Stadsdelsnämnderna är huvudmän och ansvarar för verksamhet inom förskola. Stadsdelsförvaltningarna utför den verksamhet stadsdelsnämnderna har beslutat om. I varje stadsdel finns en sektorschef för utbildning som ansvarar för verksamheten inom förskolan och under denne finns områdeschef förskola, förskolechef och personalen ute på förskolorna. Måltiderna i förskolorna organiseras också av stadsdelsförvaltningen, men ligger inte under sektor utbildning. I Askim Frölunda Högsbo åligger ansvaret för lokalvården sektor Utbildning och entreprenör upphandlas externt för merparten av förskolorna (24 av 35). På båda besökta förskolor, Transistorgatan och Munspelsgatan, utförs lokalvård av extern leverantör.

Lokalförvaltningen är ansvarig för lokalerna där förskoleverksamheten bedrivs. Ofta gäller det både inne- och utemiljö. Det innebär att det är lokalförvaltningen som förvaltar lokalerna och styr vilka material som används vid ny- och ombyggnation respektive underhåll. Det faktiska arbetet utförs sedan av olika entreprenörer som upphandlas av Lokalförvaltningen.

Park- och naturförvaltningen är i vissa fall ansvarig för utomhusmiljön på förskolorna om inte Lokalförvaltningen är det.

Miljöförvaltningens avdelning för miljötillsyn bedriver tillsyn mot förskolorna med avseende på inomhusmiljöfrågor som ventilation, städning, hygien och buller. Det är miljöförvaltningen som har tillsyn över förskolans egenkontrollprogram, där kemikalieförteckningen ingår som en del. Miljöförvaltningen har fokuserat kemikalietillsynen på tvätt-, disk- och rengöringsmedel. Miljöförvaltningen leder det nyinrättade kemikalierådet där representanter från lokalförvaltningen, förvaltningen inköp och upphandling SDF Västra Hisingen och park- och naturförvaltningen också ingår.

Förvaltningen inköp och upphandling ansvarar för upphandlingen av de varor och produkter som förskolorna har möjlighet att köpa in till sin verksamhet. För de typer av produkter som ofta köps in till förskolorna har ramavtal tagits fram av förvaltningen där särskilda krav ställts på utvalda varor. Det är förvaltningens ansvar att kontrollera att kraven uppfylls både vid avtalsskrivning och under avtalstiden. Förskolepersonalen har dock möjlighet att köpa även andra varor än just de som handlats upp i sortimentet från den leverantör som vunnit ramavtalsupphandlingen. För varor där det inte finns ramavtal sköter stadsdelsnämnden själv upphandlingen och formulerar kraven.

Kretsloppsnämnden inverkar också på förskolor vad gäller avfallshantering.

7 Styrande dokument

I kapitlet beskrivs de styrande dokument som i huvudsak legat till grund för granskningen.

7.1 Göteborgs stads miljöprogram

Göteborgs stads miljöprogram innehåller 212 åtgärder som Göteborgs Stad ska göra för att bidra till att nå de lokala miljömålen. Lokala miljömål finns inom tolv olika områden där det också finns nationella miljömål. Miljöprogrammet har antagits av kommunfullmäktige och Miljö- och klimatnämnden är ansvariga för att följa upp programmet. Att de olika åtgärderna genomförs ansvarar de olika fack- och stadsdelsnämnderna respektive de kommunala bolagen för.

Alla åtgärder är sådana som Göteborgs Stads verksamheter har inflytande över och kan besluta om. De flesta åtgärder ska vara genomförda senast år 2020.

Det lokala miljömålet Giftfri miljö uttrycks som

Göteborg ska vara så giftfritt att inte människor eller miljö påverkas negativt.

Till målet finns tre olika delmål knutet:

Minskad förekomst av miljögifter i barns vardag.

Utfasningsämnen ska inte användas eller släppas ut i Göteborg.

Förorenade områden i Göteborg ska inte orsaka skada på människors hälsa eller miljö.

För att miljömålet och delmålen ska kunna uppnås finns olika åtgärder utpekade. Många påverkar miljön i förskolan, några av de mest relevanta för förskolan är

24. Revidera "Program för miljöanpassat byggande"

78. Ta fram åtgärder för ökad insamling av elektronik och farligt avfall.

95. Kontrollera potentiellt skadliga förpackningsmaterial

169. Inför miljöledningssystem eller miljöcertifiering i alla kommunens verksamheter

173. Utbilda kommunens personal om miljömålen.

177. Öka utbudet av ekologiskt och vegetariskt på kommunala restauranger och kaféer.

194. Kvalitetssäkra insamlingen av farligt avfall i stadens verksamheter.

199. Dokumentera användningen och påskynda utfasningen av utfasningsämnen.

201. Ta fram och följ upp kemikaliekraV vid upphandling, i första hand för varor och produkter i barns vardag.
204. Tydliggör miljöanpassade produkter i Winst.
208. Öka andelen miljömedvetna inköp av inredning.
209. Utred möjligheten att starta upp ReMiDa – ett kreativt återvinningscenter
210. Ta fram pedagogiskt material om matens miljöpåverkan.

7.2 Kemikalieplan Göteborgs stad

Stadens kemikalieplan kan ses som en utveckling av åtgärderna i miljöprogrammet. Kemikalieplanen är fastställd av Miljö- och klimatnämnden, men arbetet med att genomföra de åtgärder som presenteras i planen behöver andra nämnder bidra med. Planen fastställdes under 2014 och åtgärderna ska vara genomförda fram till 2017.

Planen innehåller fyra olika åtgärder:

- ◆ Miljöförvaltningen skapar tillsammans med andra berörda förvaltningar och bolag en särskild funktion - ett kemikalieråd. Rådet ska vara pådrivande i stadens arbete med att åtgärderna i planen genomförs.
- ◆ Förvaltningar och bolag dokumenterar och redovisar användningen av märkningspliktiga kemiska produkter och dess ingående ämnen. Detta gäller även användningen genom inköpta tjänster och i entreprenadverksamhet.
- ◆ Förvaltningar och bolag fasar ut farliga ämnen i kemiska produkter. Detta gäller även användningen genom inköpta tjänster och i entreprenadverksamhet.
- ◆ Förvaltningen inköp och upphandling tar i samarbete med kemikalierådet fram kemikaliekraV som ska användas vid upphandling – i första hand för prioriterade varor, kemiska produkter och övriga prioriterade produkter i barns vardag och följer upp dessa.

7.3 Vägen till en giftfri förskola

Det lokala miljömålet Giftfri miljö innebär att Göteborg ska vara så giftfritt att inte människor eller miljö påverkas negativt. I Göteborgs stads kemikalieplan (2014–2017) är det tydligtgjort att staden ska börja med att fokusera på barns miljöer. De ämnen eller kemikalier som är prioriterade att få bort är de så kallade utfasningsämnena. Dessa ämnen kan orsaka cancer, skada vår arvs massa, minska våra möjligheter att få barn eller påverka våra hormonsystem. De kan också vara extremt långlivade och ansamlas i människor och djur. Ambitionen inom Giftfri förskola är helt enkelt att förskolemiljön ska vara så giftfri att människor och miljö inte påverkas negativt.

För att förskolorna ska nå målet för en Giftfri förskola behöver 23 åtgärder genomföras före 2018. 23 viktiga åtgärder har valts ut på grund av sin betydelse för att minska mängden skadliga kemikalier som barn utsätts för i sin vardag. Det handlar om åtgärder inom områdena:

- ◆ Leksaker och pyssel
- ◆ Kemikalier och avfall
- ◆ Inredning
- ◆ Hygien och städning
- ◆ Inköp
- ◆ Mat och tillagning

Göteborgs stad har tagit fram stödmaterial för arbetet med Giftfri förskola bland annat i form av dokumentet ”Vägen till en giftfri förskola” som innehåller information om ovan nämnda åtgärder och ansvarsfördelning i arbetet. Detta och kompletterande stödmaterial till personal och föräldrar finns tillgängligt på Göteborgs stads hemsida.

7.4 Egenkontroll enligt miljöbalken

Enligt miljöbalken ska den som driver en verksamhet som kan äventyra hälsa eller miljö arbeta med egenkontroll. Det innebär att verksamheten ska planeras och kontrolleras för att förebygga miljö- eller hälsoskador. Egenkontrollen ska anpassas till den egna verksamheten. En verksamhet med stora risker för skador på miljö eller hälsa bör därför ha en mer omfattande egenkontroll än en verksamhet med små risker. Den som driver verksamheten ska identifiera, undersöka och bedöma riskerna.

Kemiska produkter som hanteras i verksamheten och som kan påverka miljö och hälsa negativt ska dokumenteras i en kemikalieförteckning. Där ska ingå

uppgifter om produktnamn, omfattning, förbrukning och lagring, användningsområde, information om hälso- och miljöskadlighet samt klassning med avseende på hälso- och miljöskadlighet.

Kemikalieförteckningen ska hållas uppdaterad och det ska finnas aktuella säkerhetsdatablad för samtliga kemikalier. En dokumenterat ansvarig för kemikalieförteckningen ska finnas. Kemikalieförteckningen kan fungera som ett hjälpmedel vid utbyte av miljö- och hälsoskadliga produkter, genom den så kallade substitutionsprincipen, och uppföljning av företagets miljöarbete.

8 Iakttagelser

8.1 Ansvarsförhållanden

Stadsdelsförvaltningen har resurser för arbete med giftfri förskola i form av utvecklingsledare miljö. Då stadsdelsförvaltningen ej har haft extra resurser har arbetet varit tvunget att inrymmas i befintliga tjänster och resurser. Det har dock i viss mån funnits möjlighet att söka resurser från Ansvarsfull kemikaliehantering (där Giftfri förskola ingår).

Arbetet har även varit olika på olika förskolor, vissa förskolechefer har exempelvis skickat personal på utbildning inom giftfri förskola.

Arbetet pågår inom Intern service att sammanställa en lokalvårdshandbok bestående av de rutiner som finns. Bland annat arbetar de med utfasning, utrensning av kemikalier, mm. Internkontroll 2016 visade att 40% av förskolor, skolor och fritidshem i stadsdelen inte har skriftliga rutiner för kemikaliearbetet.

Det är tydligt att även om stadsdelsförvaltningen centralt har en utvecklingsledare miljö så behövs ytterligare insats från förskolechef och förskolepersonal för att rutinerna ska genomsyra det dagliga arbetet. För att förbättra detta arbete behövs ytterligare förankring, men även acceptans hos förskolechefer för de av staden beslutade åtgärderna.

Då städningen på de granskade förskolorna sker av extern entreprenör finns oklarheter i vem som ansvarar för kemikalieförteckningen. En observation jämfört med andra stadsdelar som ej har städning på entreprenad är att mängden ej miljömärkta kemikalier är större.

8.2 Upphandling och inköp av varor till förskolan

Inköp till de granskade förskolorna görs nästan uteslutande genom kommunens inköpssystem Winst.

Förskolechefen på Transistorgatan uttrycker en önskan om sanering av urvalet för produkter till upphandling. Hon har stor tillit till material inköpt via upphandlade avtal och Winst, ”de vet vad det innehåller”. Hon förutsätter att upphandlingens krav säkerställs via Winst och gör därför ej egen uppföljning. Förskolechefen för Transistorgatan hänvisar även till att inköp av hygienprodukter görs via upphandling och produkterna ska vara miljömärkta och parfymfria om det är krav på detta. Även förskolechefen för Munspelsgatan är av samma uppfattning och tror att det bara är miljömärkt och parfymfritt som får upphandlas. Hon litar på att beställaren följer miljömärkning vid inköp och följer därför inte upp att kraven säkerställs.

8.3 Befintliga rutiner

Förskolechefen på Transistorgatan uttrycker en önskan om att det skulle satsas på Giftfri förskola så att de verkligen får genomslagskraft och kan säkerställa att de politiska besluten verkligen blir till verklighet. Som det är nu är det en kostnadsfråga att fasa ut eller byta ut saker vilket därför måste göras pö om pö.

8.4 Leksaker, pyssel och textil

Textilier

På båda förskolorna finns rutiner för regelbunden tvätt av textilier. Mjuka gosdjur och handdukar finns ej på Transistorgatan. På båda förskolorna saknas nedskrivna rutiner för tvätt av nya textilier, men förskolecheferna menar att det troligtvis skulle ske per automatik, då det "sitter i ryggmärgen" hos personalen.

Tvättmedlet är miljömärkt på båda förskolorna, på Transistorgatan även parfymfritt. Inget sköljmedel används av någon av förskolorna vilket är en förbättring sedan 2015, då detta noterades på Munspelsgatan.

Leksaker med metalledar

På båda förskolorna finns leksaker (handväska och plånböcker) med metalledar vilket också noterades 2015 på Munspelsgatan, men ej på Transistorgatan.

Plastleksaker

På Transistorgatan framgår under intervju med förskolechefen att plastleksaker som innehåller PVC, som är omärkta eller tillverkade före 2007 ej finns på förskolan. Förskolan fick nya leksaker när verksamheten startade och personalen har inte tagit emot några leksaker från föräldrar. Under inventeringen noteras leksaker av både hård och mjuk plast. Exempel på hårda plastleksaker är plastkorgar och djur i polypropen. En del av de hårdare plastleksakerna är transparenta, till exempel magneter (Magnatiles från Lekolar, CE-märkta) och behållare för färg, troligen i polykarbonat (PC). En del mjuka plastleksaker noterades. Exempel på dessa är: foam puzzel letters, PEVA-klossar, stora legobitar i plast (halvmjuka), skumgummitärning, plastmattor (liggunderlag). Flertal bad/uteleksaker i mjukplast noterades också: bollar, ringar, smådjur och dockor. På förskolan fanns plastdjur av PVC av olika ursprung och ålder (bland annat märkta 1994). Ett par plastleksaker doftar lätt.

På Munspelsgatan har plastleksaker som innehåller PVC, som är omärkta eller tillverkade före 2007 till viss del rensats ut enligt förskolechefen. Fokus vid rensningen var att få bort gammal plast. På inventeringen noteras många

plastleksaker av både hård och mjuk plast. Enstaka plastleksaker har detaljer i genomskinlig plast och det finns plastglas för lek i PC. Exempel på leksaker i mjukplast är "my little ponys", dockor, PEVA-klossar samt smådjur och bollar troligtvis i PVC. En del leksaker är CE-märkta eller märkta med "BPA free", "No Ftalates" eller "Safe plastic". Många leksaker saknar märkning och några av plastleksakerna luktar lätt. 2015 noterades leksaker med kladdig plast vilka ej återfinns 2017. Bedömningen är att det finns många gamla plastleksaker på förskolan.

Elektronik

På Munspelsgatan framgår under intervjun med förskolechefen att lekelektronik som mobiltelefoner, sladdar och tangentbord är borttagna. Under inventeringen 2015 noterades att det fanns mycket batteridrivna leksaker på förskolan och även under denna inventering noteras flera batteridrivna leksaker. Till exempel noteras batteridrivna lekfordon och djur som ger ljud ifrån sig. En äldre telefon (ej mobil) noteras även på småbarnsavdelningen.

På Transistorgatan framgår under intervjun med förskolechefen att lek-elektronik som mobiltelefoner, sladdar och tangentbord aldrig har funnits på förskolan. På förskolan hittas högtalare och dataskärm i lekrum, dock ej avsedd för lek, samt batteridrivna såpbubbelblåsare, den senare avställd i förråd.

Föremål ej avsedda som leksaker

På frågan om det rensats bland föremål som inte är avsedda som leksaker svarar förskolechefen på Transistorgatan att någon typ av material från kommunens återvinningscentral kan finnas på förskolan. Under revisionen 2015 noterades bland annat mattprover (mottagit från förälder), vilka förskolechefen under intervjun 2017 menar ska ha plockats bort. Mattproverna återfinns i förråd under inventeringen 2017. Bland pysselmaterial noteras material som ej är avsett som leksaker, till exempel förpackningar, plastkorkar, salt, citronsyra, socker, bubbelplast, såpbubblor (CE-märkta), balsam och bubbelbad. Bedömningen är att ingen tydlig förbättring skett sedan sist avseende denna punkt.

På Munspelsgatan noteras en plånbok och väska i konstskinn med metall detaljer samt en äldre telefon (ej mobil). Bland pysselmaterial förekommer endast kastanjer och toarullar inom kategorin föremål ej avsedda som leksaker.

Pysselmaterial

På Transistorgatan noteras förkläden av nylon och polyamid och på Munspelsgatan förkläden i nylon. På Munspelsgatan finns en vaxduk i PVC.

På Transistorgatan finns en pärm med säkerhetsdatablad för pysselmaterial men inget sådant noteras dock på Munspelsgatan. På Munspelsgatan har man enligt förskolechefen diskuterat utrensning av pysselmaterial (märkningspliktig, PVC, mm), men att det varit upp till varje avdelning att genomföra rensningen. Hon ger exempel på att de gått igenom färger. På Transistorgatan menar förskolechefen att pysselmaterialet upphandlats via Winst och att inköparna har koll på vilka produkter som beställs och vad de innehåller.

På Munspelsgatan noterades CE-märkta tuschpennor och CE-märkta kriter. På Transistorgatan fanns vattenresistenta pennor och stämpelpennor, båda utan CE märkning, men vaxkritor med CE-märkning. Märkningspliktiga produkter (lim märkt medhälsoskadligt och irriterande, samt lim och färg som kan orsaka allergisk reaktion) fanns bland pysselmaterialet på Transistorgatan och Munspelsgatan, i övrigt var färgerna i hög grad vattenbaserade på båda förskolorna. Vid inventeringen 2015 bestod Transistorgatans pysselmaterial av vattenbaserade, miljömärkta eller CE-märkta produkter. Vid inventeringen 2017 återfanns även limpistol och ovan nämnda allergiframkallande färg. På Munspelsgatan noterades flera sorters lim. Både lim som var vattenbaserade och utan lösningsmedel och ett lim var märkt med hälsoskadligt och irriterande. På Transistorgatan saknade några färger märkning och livsmedelsfärg och raktlödder återfanns bland pysselmaterialet. På Munspelsgatan noterades 2015 extremt brandfarlig sprayfärg vilket inte återfanns 2017. Däremot noteras under inventeringen 2017 extremt brandfarligt fixativ bland pysselprodukterna på storbarnsavdelningen.

Eftersom fingerfärg och teatersmink används direkt på huden är det extra viktigt att färgen inte innehåller några farliga ämnen. På Transistorgatan fanns CE-märkta ansiktsfärger märkt parabenfri och hypoallergen som bara ska innehålla ingredienser som är godkända enligt EU och FDAs¹ regler för leksaker och kosmetika. På Munspelsgatan fanns 2015 teatersmink innehållande parabener och bronopol men varken detta eller annat teatersmink noterades under inventeringen 2017. Ingen fingerfärg noterades på förskolorna.

På Transistorgatan finns cernitlera och kinetisk sand och på Munspelsgatan finns vaxbaserad lera.

---

¹ United States Food and Drug Administration (FDA eller USFDA) är USA:s livsmedels- och läkemedelsmyndighet

8.5 Möbler och inventarier

Mjuka klossar och madrasser

På Transistorgatan informerar förskolechefen om att nya madrasser köptes in vid uppstart vilket betyder att de som finns är nya. Förskolechefen på Munspelsgatan tror att alla möbler på förskolan är nya. Vid inköp av nytt material menar hon att de är medvetna om miljömärkningar och skulle välja sådana produkter.

Vid inventeringen noteras inga madrasser på Munspelsgatan. På Transistorgatan sover de flesta barn ute, bara några stora barn sover på madrass inomhus. De madrasser som finns har överdrag troligt av PU, laminerad/armerad trikå. Inuti madrassen finns skumgummikärna.

Soffor och fåtöljer

På Transistorgatan återfinns inte den soffa utan avtagbar klädsel som noterades 2015. Däremot finns en sittmöbel, troligtvis av PVC, som omger en effekt-lampa. På Munspelsgatan finns en soffa med trästomme och kuddar med avtagbart tyg samt en saccosäck med yttermaterial av syntetmaterial. Möblerna ser relativt nya ut.

Övriga möbler

Transistorgatan har bord med mjukgjord yta i linoleum. 2015 fanns nyinköpta vaxdukar på förskolan men dessa noteras ej på avdelningarna under inventeringen 2017. Däremot finns en vaxduk i matsalen på en serveringsbänk. Munspelsgatan har bord med mjukgjord yta i linoleum. 2015 noterades vaxduk i PVC vilken även återfinns 2017.

Transistorgatan har en del mattor i syntetmaterial, flera med gummerad undersida och även skumgummimattor (pusselbitar). Det finns även mattklädda sittbänkar i lekrum. Mattor med gummerad undersida har tillkommit sedan 2015.

På Munspelsgatan finns hallmattor vars undersida är av plast, troligtvis PVC, samt syntetmatta med gummerad undersida, vilka även fanns vid inventeringen 2015.

8.6 Laga och äta mat

På Transistorgatan inventeras tillagningsköket som levererar mat till förskolor i stadsdelen. Munspelsgatans kök är ett mottagningskök som tar emot mat till sina avdelningar.

I tillagningsköket på Transistorgatan finns plastfolie av PE-film och handskar av nitril och polyeten. 2015 användes latexhandskar i köket.

Köket har stekpannor och bakformar med non-stick beläggning, men ej teflon. En del redskap är i plast, exempelvis slevar, stekspadar, tänger i melamin, polypropen, polykarbonat och nylon. I köket finns tillbringare, muggar, plastglas i hammarplast, polykarbonat, plast märkt "7" och engångsplastmuggar i polystyren. Skärbrädor är i plast, besticken av metall, det finns tallrikar och upp-lägningsfat i melamin och dricksglas av glas.

Vad gäller metallförpackningar märks en klar förbättring sedan 2015 då flertalet livsmedel köptes in i metallförpackning. Ansvarig i köket på transistorgatan menar att det är uttalat att de ej ska köpa in konserver och att det endast köps in om det inte finns något alternativ. Frukt och bönor finns i konservburkar vid inventeringen. Utöver detta är bedömningen är att köket är oförändrat sedan 2015.

Munspelsgatans mottagningskök har endast grytor av rostfritt stål, vilket är en förbättring sedan 2015 då teflongrytor och bakformar med beläggning noterades. Vad gäller köksredskap är det mesta av rostfritt stål och enstaka slevar i plast. Befintliga skärbrädor är av plast. Fåtalet burkar i plast avsedda för livsmedel noteras i köket.

Bestick, serveringsbestick och tillbringare är av rostfritt stål och tallrikar och muggar i porslin. Engångsartiklar, vilka används sällan enligt personalen, i polystyren, polyeten och polypropen noteras.

Inga metallförpackningar noteras vid inventeringen. De enda handskar som noteras är av bomull.

8.7 Skötrum och hygien

Förskolorna har skötbäddar i konstskinn, gissningsvis PVC, vilket innebär att detta är oförändrat sedan 2015. Liksom vid inventeringen 2015 används handskar av nitril på Transistorgatan. På Munspelsgatan används latexhandskar. Våtservetter används inte på någon av förskolorna. Båda förskolorna använder oparfymerad tvål med miljömärkning. Båda förskolorna har hudkräm med och utan parfym, samtliga saknar miljömärkning. Det förekommer även ej miljömärkta luktförbättrare, ej miljömärkt hand- och ytdesinfektion och miljömärkt rengöringsmedel. På Transistorgatan noteras rengöringsmedel märkt med allvarlig ögonirritation och på Munspelsgatan återfinns brandfarlig tändvätska i skötrumsutrymmet.

Rutin för tvätt av händer finns på båda förskolorna enligt förskolecheferna, vilket en av förskolecheferna uttrycker sker det "på rutin och gammal vana".

8.8 Städ rutiner och kemprodukter

På båda förskolor städas det när barnen inte är i lokalerna, oftast under eftermiddag eller kvällstid.

Kemiska produkter noteras på båda förskolorna vid inventering, men kemikalieförteckning med säkerhetsdatablad hittas inte på någon av förskolorna. På Munspelsgatan tror förskolechefen att en kemikalieförteckning inte finns medan Transistorgatans förskolechef tror att produktblad ska finnas. Enligt områdeschef ska säkerhetsdatablad tillhandahållas av den som utför lokalvård. Intern service skulle kunna följa upp att säkerhetsdatablad och kemikalieförteckning finns i samband med den årliga arbetsmiljöronden på de förskolor där Intern service utför lokalvård.

Städkemikalier förvaras primärt i separata förråd på förskolorna. På Transistorgatan finns många kemiska produkter, varav en relativt stor andel saknar miljömärkning. På Munspelsgatan bedöms andelen miljömärkta produkter vara större 2017 än 2015. Märkningspliktiga produkter förekommer på avdelningarna, men på båda förskolorna är kemiska produkter förvarade på ett säkert sätt. På Munspelsgatan förvaras kemiska produkter till exempel högt uppställt i skåp och långt in mot väggen i avdelningsköket. På Transistorgatans förvaras kemiska produkter i skåp med barnlås eller intill väggen stående på diskbänken i avdelningskök.

9 Bedömningar

De bedömningar som görs baseras på de frågor som ställs i granskningen, de svar vi fått vid intervjuer och resultatet från de inventeringar som genomförts.

9.1 Ansvarsförhållanden

Det är tydligt att även om stadsdelsförvaltningen centralt har resurser och arbetar med Giftfri förskola så behövs ytterligare insats både centralt och från förskolechef och förskolepersonal för uppfylla åtgärderna i "Vägen till en giftfri förskola". För att förbättra detta arbete behöver rutiner skapas och förankras.

Det finns stora fördelar med att arbeta med ett miljöledningssystem för att få kontinuitet i miljöarbetet. Det är något som behöver hanteras i den nya förskoleförvaltning som är under uppbyggnad. Stadsdelsnämnden i Askim-Frölunda-Högsbo kan därför med fördel lyfta den frågan i genomförandeorganisationen för den nya förvaltningen.

Det faktum att förskolechefen ej ansvarar för städpersonalen och på så sätt har mindre kunskap och inflytande över miljörisiker relaterade till kök och städning kan vara en anledning till att mängden ej miljömärkta städprodukter ökat jämfört med 2015. Detta är ett exempel på att det saknas eller är svårt att urskilja vem som har det övergripande ansvaret för kemikalierisker i förskolan.

Det är därför nödvändigt att rutiner eller former för samarbete inom förvaltningen förtydligas så att det blir möjligt att lättare få överblick över miljöriskerna i förskolan. Särskilt viktigt är det att det förtydligas vem som har ansvar för att kemikalieförteckning enligt miljöbalkens krav på egenkontroll upprättas och tar upp både kemiska produkter som används i pedagogisk verksamhet, kök och städning.

Stadsdelsförvaltningen litar på att de produkter som kan avropas i Winst uppfyller ställda miljökrav. Att det finns många ej miljömärkta hygienprodukter kan bero både på att miljömärkningskriterier saknas för aktuell produktgrupp eller att förvaltningen inköp och upphandling ej ställt detta som krav. Stadsdelsförvaltningen bör informera förvaltningen för inköp och upphandling om att de önskar ett miljömärkt sortiment för att påverka sortimentet i framtida upphandlingar.

9.2 Ändamålsenliga rutiner och arbetsätt

Askim-Frölunda-Högsbo bedöms ha mindre väl fungerande system med rutiner att genomföra åtgärder kopplade till stadens kemikalieplan och miljöprogram. Exempelvis saknas rutiner för att skapa och regelbundet uppdatera den lagstadgade kemikalieförteckningen, förvaring av kemikalier och handhavande av trasiga lågenergilampor. Jämfört med 2015 har förbättringar skett främst genom utrensning av plast i kontakt med mat.

9.3 Åtgärder enligt "Vägen till en giftfri förskola"

I nedanstående tabell finns markerat vilka åtgärder enligt "vägen till en giftfri förskola" som bedömts ha genomförts helt (grönt), delvis (gult) eller inte alls (rött). Mer detaljer återfinns i kapitel 8. Iakttagelser. I vissa fall när förskolechef i intervjuer angett att åtgärder genomförts, men inventering visat samma resultat som 2015 har detta bedömts som att åtgärden ej är genomförd.

Åtgärd	Tran-sistorga-tan	Munspels-gatan
1. Tagit bort lek-elektronik som mobiltelefoner, sladdar och tangentbord		
2. Rensat bland leksaker som inte är leksaker. Byggmaterial, väskor och skor av låtsasskinn i PVC-plast, kromgarvat läder samt oäkta metallsmücken är exempel på varor som kan innehålla ämnen som är skadliga för hälsa och miljö.		
3. Rensat bland plastleksaker (PVC och omärkt och före 2007)		
4. Rutin för att skölja eller torka av leksaker		
5. Rensat bland pysselmaterial (märkningspliktigt, PVC mm)		
6. Rensat bland kemiska produkter (gamla eller märkningspliktiga). Förvaring av märkningspliktiga.		
7. Finns kemikalieförteckning med tillhörande säkerhetsdatablad?		
8. Fasat ut kemiska produkter med utfasningsämnen.		

9. Sorterat avfall, även farligt avfall.		
10. Rutin för att hantera trasiga lågenergilampor rätt.		
11. Rensa bland madrasser och lekkuddar från före 2007. Ingen PVC. Ny ska vara miljömärkta.		
12. Bytt ut gamla möbler av skumgummi och konstläder		
13. Bytt ut textilier med specialfunktioner (smutsavvisande, antibakteriella och flamsäkra). Nya textilier miljömärkta av naturmaterial.		
14. Rutin för tvätt av textilier och mjukdjur.		
15. Rutin för att tvätta händer innan maten och efter kontakt med kemiska produkter (t ex färg)		
16. Rutin för att städa när barnen inte är i samma rum.		
17. Handskar av nitril eller polyeten används.		
18. Miljömärkta och parfymfria hygienprodukter används.		
19. Andelen miljömedvetna inköp har ökat.		
20. Prioriterat ekologiskt och serverat mer vegetariskt.		
21. Undviker plast ihop med varm mat		
22. Undviker teflon och använder inte aluminium ihop med sura livsmedel.		
23. Spola i vattenkranen tills vattnet blir kallt för att undvika tungmetaller och bakterier.		

9.4 Förekomst av skadliga ämnen

Det är vår bedömning att förekomsten av skadliga ämnen minskat på de undersökta förskolorna.

Förekomsten av följande ämnen bedöms vara oförändrad på Transistorgatan:

Ftalater (förekommer i olika produkter av PVC)

Tungmetaller (tex detaljer på handväskor eller metalleksaker)

Lösningsmedel (från sprayfärg eller tuschpennor)

Flamskyddsmedel (från gamla madrasser)

Bisfenol-A (från tillbringare och muggar i polykarbonat)

Förekomsten av följande ämnen bedöms ha minskat på Munspelsgatan:

Bisfenol-A (från tillbringare och muggar i polykarbonat)

Förekomsten av följande ämnen bedöms vara oförändrad på Munspelsgatan:

Ftalater (förekommer i PVC)

Lösningsmedel (från sprayfärg eller tuschpennor)

Flamskyddsmedel (från gamla madrasser)

Flamskyddsmedel (från gamla madrasser)

Förekomsten av följande ämnen bedöms ha ökat på Munspelsgatan:

Ej miljömärkta tvätt-, disk- och rengöringsmedel.

Bilaga A - Intervjuformulär

Intervjuformulär Områdeschef förskola och Utvecklingsledare miljö

◆ Frågor ställda vid intervju med Områdeschef förskola och Utvecklingsledare miljö:

- 1) Vilket är ditt/era ansvarsområden?
- 2) På vilket sätt inför SDF kemikalieplanen i sin verksamhet (bl. a förskolor)?
- 3) Vilka resurser avsätts inom SDF för att kemikalieplanen ska uppnås (t ex personal, utbildning)?
- 4) Finns skriftliga rutiner för kemikaliearbetet inom SDF?
- 5) Hur fördelas ansvaret inom SDF resp. Kommunövergripande för att förskolor ska bli giftfria?
- 6) Vilken roll och vilket ansvar har de olika enheterna på stadsdelsförvaltningen för att förskolemiljön inte innehåller några skadliga kemikalier.
- 7) Vem har ansvar och vem utför arbete med att en förskola dokumenterar och redovisar förskolans användning av märkningspliktiga kemiska produkter?
- 8) Hur fungerar arbetet med att fasa ut utfasningsämnen inklusive hormonstörande ämnen på SIN-listan i märkningspliktiga kemiska produkter?
- 9) Hur fördelas ansvaret mellan förskola, städ och måltidsservice vad gäller kemikalieförteckning?
- 10) Finns det en uppdaterad kemikalieförteckning på förskolan?
- 11) Har förskolepersonalen kunskap om kemikalieförteckningen och dess innehåll?
- 12) Är märkningspliktiga pysselprodukter uppförda på förskolans kemikalieförteckningar?
- 13) Är märkningspliktiga städkemikalier uppförda på förskolans kemikalieförteckningar?

- 14) Finns det någon rutinbeskrivning på den enskilda förskolan som anger hur personalen skall agera och vad de skall tänka på för att reducera förekomsten av skadliga ämnen i förskolan?
- 15) Finns det en rutin som anger hur personalen ska agera om en lågenergilampa går sönder?
- 16) Finns det en rutin om att tvätta alla nya textilier?
- 17) Finns det en rutin för hur man ska undvika att utsätta barnen för skadliga gaser när man laminerar eller stryker pärlplattor?
- 18) Tas leksaker och annat material emot av föräldrar? Görs en bedömning i samband med detta med avseende på kemikalieinnehåll i materialet?
- 19) Finns det rutiner för att minska kemikaliebelastningen på förskolorna?
- 20) Finns rutiner för att följa upp att de miljökrav som ställts i ramavtalsupphandlingen uppfylls för de varor SDF beställer?
- 21) Har förskolepersonalen genomgått någon form av utbildning om skadliga ämnen och får personalen lära sig hur de skall agera för att reducera barnens och personalens exponering för dessa ämnen?

Intervjuformulär Förskolechef

◆ Frågor ställda till förskolechef:

- 1) Tagit bort lek-elektronik som mobiltelefoner, sladdar och tangentbord
- 2) Rensat bland leksaker som inte är leksaker. Byggmaterial, väskor och skor av låtsasskinn i PVC-plast, kromgarvat läder samt oäkta metallsmücken är exempel på varor som kan innehålla ämnen som är skadliga för hälsa och miljö.
- 3) Rensat bland plastleksaker (PVC och omärkt och före 2007)
- 4) Rutin för att skölja eller torka av leksaker
- 5) Rensat bland pysselmaterial (märkningspliktigt, PVC mm)
- 6) Rensat bland kemiska produkter (gamla eller märkningspliktiga). Förvaring av märkningspliktiga.
- 7) Finns kemikalieförteckning med tillhörande säkerhetsdatablad?
- 8) Fasat ut kemiska produkter med utfasningsämnen.
- 9) Sorterat avfall, även farligt avfall.
- 10) Rutin för att hantera trasiga lågenergilampor rätt.
- 11) Rensa bland madrasser och lekkuddar från före 2007. Ingen PVC. Ny ska vara miljömärkta.
- 12) Bytt ut gamla möbler av skumgummi och konstläder
- 13) Bytt ut textilier med specialfunktioner (smutsavvisande, antibakteriella och flamsäkra). Nya textilier miljömärkta av naturmaterial.
- 14) Rutin för tvätt av textilier och mjukdjur.
- 15) Rutin för att tvätta händer innan maten och efter kontakt med kemiska produkter (t ex färg)
- 16) Rutin för att städa när barnen inte är i samma rum.
- 17) Handskar av nitril eller polyeten används.
- 18) Miljömärkta och parfymfria hygienprodukter används.
- 19) Andelen miljömedvetna inköp har ökat.
- 20) Prioriterat ekologiskt och serverat mer vegetariskt.
- 21) Undviker plast ihop med varm mat
- 22) Undviker teflon och använder inte aluminium ihop med sura livsmedel.

- 23) Spola i vattenkranen tills vattnet blir kallt för att undvika tungmetaller och bakterier.
- 24) Finns rutinbeskrivning om lågenergilampa går sönder?
- 25) Finns rutin att tvätta alla nya textilier?
- 26) Finns rutiner för att undvika att barn utsätts för gaser från strykning av pärlplattor eller laminering?
- 27) Tas leksaker och annat material emot av föräldrar? Görs en bedömning i så fall med avseende på kemikalieinnehållet?
- 28) Finns rutiner för att minska kemikaliebelastningen på förskolorna?
- 29) Finns det en uppdaterad kemikalieförteckning på förskolan?
- 30) Har förskolepersonalen kunskap om kemikalieförteckningen och dess innehåll?
- 31) Är märkningspliktiga pysselprodukter uppförda på förskolans kemikalieförteckning?
- 32) Är märkningspliktiga städkemikalier uppförda på förskolans kemikalieförteckning? Får förskolepersonalen någon form av utbildning om skadliga ämnen och hur man ska agera för att reducera barnens (och personalens) exponering för dessa ämnen?

◆ **Frågor från intervju 2015, vissa ställda även 2017:**

- 1) Vet ni att staden har en kemikalieplan och miljöprogram som stadsdelarna ska följa?
  - a. Om ja, hur påverkar det ert arbete?
  - b. Om nej, berätta vad den innehåller och fråga vad de ser att de skulle kunna göra i sitt arbete för att följa den.
    - 2) Vem utför inköpen till förskolan?
    - 3) Vilka ramavtal handlar ni på vid inköp?
    - 4) Hur följer ni upp att de miljökrav som ställts i ramavtalsupphandlingen uppfylls för de varor ni beställer?
    - 5) Har den som utför inköpen någon typ av miljöutbildning, för att t ex veta vilka ämnen som man bör vara observant på?
    - 6) Kan du redogöra för gällande Städ rutiner?
    - 7) När städas det? När barnen är där eller inte?

- 8) Utförs dammtorkning?
- 9) Dammsugning Används HEPA-filter?
- 10) Våttorkning – hur?
- 11) Vilka produkter används? Används miljömärkta och parfymfria produkter?
  - a) Rengöringsmedel?
  - b) Fönster/speglar?
  - c) Golvvax/golvpulver?
  - d) Tvättmedel
  - e) Övriga städprodukter
  - f) Korsdragsvädras det efter städning?
- 12) Tvättas alla textilier (inkl. gosedjur) innan användning?
- 13) Finns rutin för regelbunden tvätt?
- 14) Används sköljmedel?
- 15) Hur ofta sker storstädning?
- 16) Dammsugs mattor varje dag?
- 17) Städas taklampor regelbundet?
- 18) Förvaras giftiga kemikalier i förskolelokalerna? Om så är fallet, är förvaringen säker?
- 19) Vem ansvarar för att en kemikalieförteckning upprättas? Hur ofta uppdateras den? Var finns den?
- 20) Finns det någon rutinbeskrivning på den enskilda förskolan som anger hur personalen skall agera och vad de skall tänka på för att reducera förekomsten av skadliga ämnen i förskolan?
- 21) Finns rutiner för vad som gäller om en lågenergilampa går sönder.
- 22) Vad vet du om giftfri förskola?
- 23) Hur fungerar kontakten mellan förskola och lokalförvaltningen?
- 24) Har personalen genomgått någon utbildning för hur barnen inte ska exponeras för skadliga ämnen.
- 25) Om föräldrar vill ge leksaker, tar ni emot det då?
- 26) Övriga kommentarer: